

ХРАМЪТ „СВ. ПРОРОК ИЛИЯ“ В СВИЩОВ

Симеон Захариев

THE HOLY PROPHET ELIJAH'S CHURCH IN THE TOWN OF SVISHTOV

Simeon Zahariev

Abstract: *The subject of this text is the Holy Prophet Elijah's Church in the town of Svishtov, which has recently been restored. The history and architecture of the temple are explored, and the commemorating inscription above the entrance is quoted. The iconostasis, the icons, the archbishop's throne, the proskynitarion and the pulpit, which were originally created for the interior of the church building, are all presented. Although it is not preserved in its entirety, the architectural and artistic ensemble is an example of the traditions in the development of church arts during the epoch of the Bulgarian revival.*

Key words: *Bulgarian revival, temple, church, history, architecture, iconostasis, icons, archbishop's throne, pulpit, proskynitarion.*

Предмет на настоящия текст е свищовската църква „Св. пр. Илия“, която представлява интерес заради архитектурата, иконостаса и иконите, съхраняващи се в нея. Художественият ансамбъл не е запазен в своята цялост, но е пример за традициите в църковните изкуства през епохата на Българското възрождане. Архитектурата, иконостасът и църковните мебели на храма са обявени за паметник на културата от национално значение¹.

Хръмът „Св. пророк Илия“ (фиг. 1) е многопрестолна енорийска църква, посветена на св. пр. Илия, св. Параскева и св. Николай. Изградена е през 1835 г. върху основите на по-стар храм. Сведение за това дава надписът върху каменната плоча на зида, над входната врата от север (фиг. 2). Издялан е върху цял камък с правоъгълна форма, който е монтиран в люнето над входа. Пластично са оформени две полета, под формата на арки, които са украсени с релеф, наподобяващ въже. В средата, на мястото на „ключовия“ камък на арката, е изсечен растителен орнамент като обърнато надолу лале. Полетата са оброчени с г-образен профил, само в средата е п-образен. Горне на плочата в средата е издялан медальон с кръст, а в двата ъгъла – опростени розети. Каменната плоча опира в профилиран каменен корниз, който е вграден над входа, като го отделя от люнето. Декорацията и текстът са изсечени в релеф, като е отнет фонът на буквените знаци. Днес надписът трудно може да бъде разчетен. Повърхността на релефа в долната половина е силно ерозирала, покрита е с лишеи със сиво-черен цвят, а буквите някъде са загубили целостта си. В по-добро състояние е горната половина, която е покрита с кафяво-червена патина. Най-

¹ ДВ, бр. 74, 1968 г.

горният ред ясно се чете: „Е лѣто К̄. 1835 / з̄бнїа 22:· ...” От по-старите публикации за храм „Св. пр. Илия” в Свищов става ясно, че по-нататък той гласи: „По Божіе повеленіе превличайшаго Архиепископа Нашего Иларіона Търновскаго и Свищовскаго, гражданолюбящихъ жителей обновися храмъ сей во име Св. Пророки Илія, Св. Николая и Преподобна Параскева. Благоговейній и маловрсменій въ священствованій Кирь попь Стефанъ, тайноизвѣстныхъ храма сего ктитори Петко, Марко, Стамо и Никола” [Ганчев, С. 1929, с. 52]². „Поменатият „Кирь попь Стефанъ” е същия, упоменатъ най-горе на плочата, като „творецъ” на надписа Попъ Стоянь” [Ганчев, С. 1929, с. 52]. В надписа още се казва, че той бил „маловрѣмений въ священствованій”, което ще рече, че скоро е ръкоположен. По всяка вероятност авторът на книгата „Свищов. Принос за историята му” цитира дословно текста върху плочата, вградена на западната фасада на храма, която повтаря този над северния вход. Дали те са едновременни, или плочата от западната фасада е монтирана по-късно с цел ктиторският надпис да бъде съхранен, трудно може да се каже. Факт е, че и двата надписа дават едно и също сведение.

Храмът е възобновен, защото старият е бил унищожен от пожара през 1810 г., като инициативата за това е на Андрей Алексиев, по това време служител при църквата „Св. ап. Петър и Павел” в Свищов [Ганчев, С. 1929, с. 51]. Знае се, че през 1832 г. енориашите от Попгеоргиевата махала поискали разрешение от правителството за възстановяването, като изпратили „слѣдното ходатайство”: „Отъ Имамъ Зайде Мехмедъ Еминъ, Шериадски сѣдия въ гр. Свищовъ, Никополски окръгъ. Въ шериадскія сѣдъ се явиха вѣрноподаници отъ махала варушъ и се оплакаха, че преди 20 год. презъ войната между Турция и Русия гр. Свищовъ изгорѣ. Въ това време изгорѣ и църквата въ попь Георгиева махала. Около църквата не останаха следи отъ никакви здания. За това нѣмало кжде да си извършватъ религиознитѣ обряди и да се чете св. Евангелие. Молятъ да имъ се позволи да поправятъ въпросната църква, която е на дължъ 25, а на широчина 15 дюлгерски аршина. Църквата да бжде построена върху сѣщитѣ основи и нѣ сѣщия размѣръ. Азъ направихъ нужното ислѣдане съ вещи лица и намѣрихъ, че исканіята имъ сж справедливи. Моля да се удовлетвори искането имъ. / 9 Реби улаахъръ 2247 / съответствува на 1832 год.” [Ганчев, С. 1929, с. 51–52].

През 1848 г. епитроп на църквата „Св. пр. Илия” е Пени Диманов Петров [Ганчев, С. 1929, с. 53]. Запомнените свещеници са поп Теодосий, който през 1867 г. се преселил в Браила, Румъния, поп Недялко и протопоп Илия († 1882 г. на 110 г.) [Ганчев, С. 1929, с. 53–54]. Най-много сведения засега има за свещеник Стефан Николов, който е споменат във възпоменателния надпис. За

²Авторът пише, че текстът на надписа „скоро ще бъде непрочитаем поради атмосферни влияния”. За личността на Търновския митрополит Иларион (Критски) вж. още Тютюнджиев, И. 2007, с. 341–347, наречен от своите съвременници Иларион Мъдри, с. 346. В изследването цитираният надпис отсъства.

него се знае, че е роден в търновското село Фрида Бей, останал сирак на 17 години и „останал под грижите на Св. Търновска митрополия, където 14 години слугувал и следвал наука” [Ганчев, С. 1929, с. 54]. След като идва в Свищов, първо е учител в долната махала, а по-късно, като се задомил, е ръкоположен за енорийски свещеник при църквата „Св. пр. Илия”. Според възпоменателния надпис това е станало малко преди 22 юни 1835 г.

Има сведения, че в килиите в двора на храма е идвал и оставал Васил Левски, като свищовските старци определят времето на пребиваването му около 1868 г. [Ганчев, С. 1929, с. 51–52].

За църквата се знае, че по време на освободителната война е била склад за санитарни и военни материали, като до 1915 г. е използвана за това от военната власт [Ганчев, С. 1929, с. 52]. След това по желание на гражданството са я разчистили и в нея отново се е служило, но, изглежда, само на храмовия празник. В по-старите публикации се казва, че „свищовското православно гражданство с особена охота се стича в храма за черкуване, когато има служба” [Ганчев, С. 1929, с. 53].

Църквата се намира на ул. „Вихрен” (някога „Харалампи Карастоянов”). Приблизителните ѝ размери са 19 x 11,5 m. По план сградата е базиликален тип с три абсиди на изток и три кораба [Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. 2000, с. 365]³. Пет двойки каменни колони с прости бази и капители, издялани също от камък, разделят корабите и носят сводовете на таваните в корабите. Средният е по-широк от северния и южния. В западната част е имало малък притвор, който някога е бил отделен от наоса с дървена преграда, а над него е имало емпория. В първото десетилетие на ХХI в. е направен ремонт на църковната сграда, като днес дървената конструкция на притвора и емпорията не съществуват. Сега тази част на храма практически е в пространството на наоса, като се маркира от две симетрично разположени стълби. В двата кораба е с полукръгли извивки.

Целият градеж на храма е масивен. Стените са изградени от грубообработен камък с правилна фуга и редове от тухли. Фасадите са разнообразни с плитки ниши, които също са оформени от тухли и камъни. Макар да въздейства „малко сурово” [Златев, Т. 1962, с. 107], сградата е с подчертано монументално излъчване, като „напомня на турска обществена сграда” [Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. 2000, с. 365]. Фасадите отвън са разчленени от просто профилиран каменен корниз, който опасва цялата сграда и е на височината на подprozоречните камъни на прозоречните ниши на западната фасада. Непосредствено под него и приземния ред прозорци има една плитка полукръгла ниша, ръбът на която е оформен с тухли. Върховете на нишите са заострени. На западната фасада, в средата, е монтирана дървена врата в полукръгъл отвор, оброчен с добре обработен и профилиран бял камък. Над него има тесен

³ Вж. рисунка А. Поглед от запад и чертеж Б. План.

горизонтален профилиран корниз, върху който се развива плитка стенна ниша, полетата на която са облечени с бял камък и във всяко е поставена плоча с надпис. Западната фасада е оформена просто, само с три оси, като всяка съответства на един от трите кораба на наоса. От северната страна има врата, а от южната страна – прозорец. Нишите им са оформени с каменни блокове, а над тях има каменни корнизи и плитки слепи арки (люнетети), иззидани с тухли. Над полукръглия горен праг на средната врата е поставен триптихонен мотив, оформен от тухли и от камък в извитата част. Трите полета на триптихона са били измазани и вероятно са предназначени в тях да бъдат изписани образите на трите патрона на храма – св. пр. Илия, св. Петка и св. Николай.

От масивните зидове се вижда, че архитектурата на този храм е стара. Вероятно част от зидовете са оцелели при пожара през 1810 г. Целият под е покрит с големи каменни плочи, които най-вероятно също са съществували в старата сграда. Гражданите на Свищов знаят, че при строежа на църквата е „постигната извънредно сполучлива акустика” [Ганчев, С. 1929, с. 52].

Съществуващият днес вход от север вероятно е отворен след последния ремонт на храмовата сграда. През 60-те години той е бил затворен (зазидан и замазан), което се вижда на една от снимките в съхранената документация за паметника в Архива на НИНКН [НИНКН, III–404, 1967, Ф № 5395/10]⁴. През 60-те години са били зазидани и други входове и прозорци [НИНКН, III–404, 1967, Ф 5394/33]. На една от по-старите фотографии [НИНКН, III–404, 1967, Ф № 55-269-12]⁵ в документацията се виждат незазиданите отвори от двете страни на входа от запад.

Отвътре стените на църквата са измазани с мазилка, върху която е нанесена бяла боя. Всички прозорци имат еднотипни метални плетенични решетки.

Днес не са запазени никакви постройки от двора на храма. От една от фотографиите [НИНКН, III–404, Ф № 5395/7]⁶, съхранявани в цитираната документация, става ясно, че през 60-те години на ХХ в. все още са съществували руините на входен портал и калдъръмени стъпала с подход към храма. На снимката се вижда, че градежът е подобен на този на църковната сграда. Използвани са дялани камъни за зида и големи, бели, дялани каменни блокове за арката на портала. Те са с подобна пластична декорация, с островърхи арки, каквато е и украсата на каменните блокове, с които са оформени входовете на храма от запад и север.

Иконостасът (фиг. 3) е монтиран пред първите две колони, които остават в олтарното пространство на църквата. След вторичното му експониране през

⁴ Документацията е изготвена от арх. Г. Данчов и Д. Джонова.

⁵ В Документацията на мястото на автора е посочено „архив на НИПК”. Изглежда, тук е използвана фотография, правена по-рано.

⁶ В Документацията като автор е посочен арх. Г. Данчов. В двора на храма е имало и други постройки, което става ясно и от текста на [Генчев, С. 1929, с. 53], защото авторът казва, че „Въ килиитс на тази църква квартирувалъ Василь Левски и проповедникъ Мартирий...”

2013 г.⁷ той се състои от цокълън регистър; царски ред икони с подиконни пана и надиконни пана (люнети); два хоризонтални фриза – лозов и акантов; венчилка с кръст и фигурите на два змея. Някога олтарната преграда е имала празничен ред икони, който днес не е експониран. Триделното членение на църковната трипрестолна сграда предполага, че иконостасът е имал още две по-малки венчилки, които е следвало да стоят над двете неделни свети двери.

Първоначално иконостасът е стоял на същото място, като е бил носен от тежко дървено скеле. Днес конструкцията му не е запазена. Липсва дори архитравната греда. Новите носещи елементи са така конструирани и сглобени, че обезпечават напълно здравината на големия иконостас. Изпълнени са от иглолистен материал – смърч. Оригиналните дърворезбени елементи са изпълнени от орехова дървесина.

Долната част – цокълния регистър и царския ред икони – се състои от 16 модула (интерколумнии), начленени от пластични резбовани колонки. Централните свети двери заемат едно от интерколумнийните пространства, на което няма кръжило. В северния кораб иконостасът има два отвора – един за светите двери, точно срещу северния престол, и друг за дяконските двери, на които има монтирани кръжила. В южния кораб две от полетата също са отвори – един за южния престол, който е с кръжило, и един за южната дяконска дверь. На нея няма кръжило, а е поставено надиконно пано с люнет като тези в царския ред. На всички отвори са спуснати тъмночервени завеси с пришити златисто жълти кръстове от друга текстилна материя. Един от модулите на иконостаса е монтиран/преправен на проскинитарий за иконата на св. великомъченик Мина на кон, която е от новоизписаните. Някога той е стоял на южната стена на храма като част от иконостаса. На него е била патронната икона на св. Илия.

Подобно на иконостаса в другата свищовска църква ”Св. Преображение”, цялата пластична декорация на олтарната преграда в разглеждания храм е съставена от един единствен растителен мотив. Представлява завити в различни посоки, гонещи се спирали от стебла с акантови листа, между които в отделните части са вплетени цветя – розети и цветове, перли или нанизии от перли и зооморфни фигури. Само за един от горните иконостасни фризове – лозовия фриз – спиралите се състоят от стебла с лозови листа и гроздове. Птиците са в разнообразни пози, стъпили или кълвящи плодове, обърнати в различни посоки, с разперени в различни посоки криле. Много характерен е мотивът с двуглавия орел, с антитетно обърнати глави, с корона над тях, разположен в основата на колонките от царския ред на иконостаса. За композициите на светите двери и венчилката са използвани и фигури на змейове (дракони).

⁷ Дълги години иконостасът на храма е бил демонтиран и е съхраняван на парчета в югозападния ъгъл на наоса. Въпреки че част от него е безвъзвратно загубена, през 2012–2013 г. е реставриран и експониран от Симеон Захариев. Полихромираните части са реставрирани от Миглена Прашкова. Изпочупени парчета от горната част на иконостаса, от владишкия трон и може би от амвона все още се пазят в храма, но не могат да бъдат събрани, защото представляват много малка част от тях.

Голяма част от резбата е изпълнена в релеф – цокълния регистър, подиконните пана, колонките и фигурите на венчилките, а в горните части – надиконните пана (люнети) и фризовете са направени в ажурна техника. Очевидно иконостасът е останал незавършен. По предвидените за изписване изобразителни полета и медальони на цокълните табли, северните свети двери и лозовия фриз няма живопис. Полихромирани са единствено централните свети двери и венчилката.

В момента върху иконостаса на храм „Св. пр. Илия” са монтирани нови икони, нарисувани по желание на църковното настоятелство и за да изпълняват култовото си предназначение. Изглежда, лошото състояние на съществуващите стари икони е довело до това решение, макар че в началото на 90-те години на ХХ в. някои от тях са били реставрирани⁸. Върху синтрона на олтарната апсида се съхраняват не всички от оригиналните иконостасни икони. Тези, които могат сега да се видят там, са:

1. Св. Три светители, 124 x 84 cm, която е рязана допълнително
2. Св. Параскева, 123 x 77 cm
3. Св. Богородица с Младенеца, 122 x 79 cm
4. Св. Йоан Кръстител, 121 x 78 cm
5. Св. ап. Андрей, 123 x 81 cm
6. Св. Спиридон, 121 x 72,5 cm.

Между тях, в средата на апсидата, е поместен напрестолен кръст с размери 173 x 110 cm, и две рипиди, които е възможно да са принадлежали на храма.

На иконостаса от храм „Св. пр. Илия” със сигурност са принадлежали още три икони, които днес се намират в него и са сложени на различни места в наоса. Това са три икони с приблизително еднакви размери от празничния ред:

7. Сретение Христово, 56 x 41 cm
8. Въведение Богородично, 54 x 39,5 cm
9. Св. ап. еванг. Марк, 54 x 40,5 cm.

В храм „Св. Троица” в култова употреба е иконата:

10. Св. Николай, 121 x 77 cm.

Според броя на местата за иконите следва тук да е имало 11 големи царски икони и 29 малки празнични икони. От правената през 60-те години Документация е ясно, че малките икони още тогава са били в много тежко състояние, но липсва информация за това дали са налични и какво е състоянието на големите икони. Снимка на иконостаса, правена по това време, също липсва.

Четири от описаните царски икони на св. Богородица, св. Параскева, св. Николай и на св. Йоан Кръстител са с еднакви характеристики – технология, стил, колорит и състояние. Изписани са в маслена техника, за което говори тяхното състояние, но и колоритното им излъчване. Имат и ктиторски надписи, оставени от автора, които са изписани в два реда с дребен ръкописен шрифт в

⁸ За съжаление, в НИИКН не се съхранява документация от тази реставрационна намеса.

долния край, по ширината, върху рамката. Повърхността на иконите е силно замърсена. Тъмният колорит се дължи на силно потъмнялото и деструктирало лаково покритие, което прави много трудно разчитането на ктиторските надписи [Мутафов, Е., И. Гергова, А. Куюмджиев, Е. Попова, Е. Генова, Д. Гонис. 2008, с. 205, ил. 179 и 180]⁹. Бъдеща реставрация вероятно би улеснила това. По-ясно се чете този от иконата на Св. Николай (фиг. 5), която се намира в църквата „Св. Троица“. Той гласи: „Αυτή η αγία εικόνα αφιερώθηκε παρά των υλοφενομένων πραγματευτών και αλοίκων Ριστοβίου εις Ρουσ δε Веде εις μνημόσυνον αυτών...“. Тук е свален първият ред на надписа. Вторият ред е изписан също с гръцки букви, но най-вероятно е на влашки език. Трудно се чете, на места лаковото покритие е със силно потъмнели и деструктиралаи струпей, което затруднява разчитането. В края на втория ред ясно се вижда: „... :- 1836 : Μαρτ[ίου] : Χ[εῖρ]. ΚΣΤΝ : του : γρέκου“. В превод текстът гласи: „Тази света икона се посвети от видните търговци и жители на Систовиу в Рус де Веде в тяхна памет /...1836, Март, [от] Р[ъката на] КСТН Греку“¹⁰. Рус де Веде вероятно е старото наименование на днешния град Rosiori-de Vede/Рошиори де Веде, който се намира северозападно от Свищов, северозападно от румънския град Александрия и северно от Турну Мъгуреле. От първия ред на ктиторския надпис става ясно, че иконата е посветена от търговците и жителите на Свищов, които живеят в Рус де Веде. Изписана е от Константин Греку, зограф от гръцката общност в Брашов, Румъния, през 1836 г. Надписите на останалите три икони най-вероятно са подобни. Трудно е да свържем годината 1836-та с направата на иконостаса, защото от икони, които са преносими, не можем да съдим за изпълнението на други, също преносими, творби. Изглежда, Константинос Греку не е изпълнил всичките престолни икони, защото по-късно са поръчани други, които да допълнят царския ред на иконостаса. Първоначално са били нарисувани вероятно иконите на трите патрона – светците, на които е посветен храмът. Иконите на св. Богородица и св. Йоан Кръстител също са били поръчани на зографа за новопостроения храм. Останалите сигурно са по-късни.

Особен интерес представляват ктиторските надписи на две от иконите, които, за съжаление, не носят година на изписване. Върху иконата на св. Спиридон се чете: „сїѧ всесѣстнаѧ икѡна и :зобразисѧ иждивеніемъ бг̃.....намѡω иснѧфа пап....искагѡ за душѣв...“. Ако допълним липсващите букви, можем да допуснем, че иконата е подарена от папукчийския еснаф (обущари и кърпачи на обувки) [Попова, Е. 2013, с. 83, 169; Василиев, А. 1965, с. 550–551] на града „за душевное их спасение“, както се чете в края на надписа върху другата икона. Ктиторският надпис на „Св. Андрей“ (фиг. 6) гласи: „сїѧ всесѣстнаѧ икѡна й.....зисѧ йждивеніемъ бг̃охранімагѡ йснафа халачкагѡ задшѣвноѧ ихъ спасеніѧ“. Тук

⁹ Авторите публикуват снимка на надписа, който не е свален в текста на книгата. Липсва и превод.

¹⁰ Преводът на текста е направен от гл. ас. д-р Тодор Енчев, за което му благодаря.

вече е съвсем ясно, че иконата е рисувана с ктиторството на халакчийския еснаф (памукчиите) [Попова, Е. 2013, с. 110, 168; Василиев, А. 1965, с. 550–551] на гр. Свищов.

В обширното изследване за българските възрожденски майстори А. Василиев изказва предположението, че тези икони са рисувани от Йоан Попович през 1833 г. [Василиев, А. 1965, с. 548–554], но по-късно Е. Попова [Попова, Е. 2013, с. 83, бел. 218] изразява съмнение за авторството им. Изглежда, през 60-те години на ХХ в. в храма все още са съществували иконите на Исус Христос Вседържител и св. Анна с малката Богородица [Василиев, А. 1965, с. 550–551; Попова, Е. 2013, с. 168–169], подарена от терзийския еснаф на града. Всичките ми опити да открия тези икони бяха неуспешни. Те са били също с ктиторски надписи, но без точни дати. Интерес представляват изброените имена върху иконата на Христос, където в края е името на Стоян куюмджи: „Настояніемъ боголюбивимъ ктиторомѣ изобразѣнъ съмъ зкѡна о Воспоминаніемъ ихъ Яггль Параскевович Николай Данковичъ Іоанчо Нанович Димитріа Начович Цанко Генович Стѣпан куючи дѣ хірос Іванъ. г” [Василиев, А. 1965, с. 550]. Вероятно е споменат същия куюмджия, който по-късно през 1845–1853 г. е направил малките сребърни икони в църквата „Св. Преображение” [Николова, Ю. 2008, с. 78].

Тези данни за ктиторите на иконите за църквата „Св. Илия” потвърждават факта, че средствата за построяването и обзавеждането на храма са събирани от градския еснаф, от населението и вероятно в течение на годините след 1835-та.

Стилът на живописиста на посочените икони на тримата светители, на св. Спиридон и на св. Андрей (фиг. 6) се доближава до характерния колорит и начин на изписване на някои детайли (декорациите по дрехите, носовете, очите, косите, брадите, жестовете на ръцете, облаците по фоновете, медальоните с надписите и др.) в творбите на еленските зографи. За тях с основание е изказано съмнение за авторството на Йоан Попович [Попова, Е. 2013, с. 83, бел. 218]. Повечето посочени детайли са по-характерни за творчеството на неговия ученик Йордан Михов, също от Елена. Много близък паралел на тази живопис са образите на няколко светци от царските икони на търновската църква „Св. Никола”. А. Василиев счита, че именно той е автор на „Исус Христос”, „Св. арх. Михаил”, „Св. Никола” и „Св. Спиридон”. Последните две са подписани от Йордан Михов [Василиев, А. 1965, с. 554]¹¹. Много близък е шрифтът и подходът на изписване на ктиторските надписи, в които се посочват еснафите дарители. Недоброто състояние на съхранените три царски икони от свищовския храм „Св. Илия” в момента затруднява провеждането на добър сравнителен анализ. Затова изказването на категорични твърдения също е трудно. Може да се допусне само че създаването на иконите следва да бъде отнесено към първата половина на ХІХ век, вероятно са работени през 30-те или 40-те години.

¹¹ Авторът цитира точно ктиторските надписи от иконите.

Оригиналният проскинитарий на храм „Св. пр. Илия” (фиг. 4) сега е в култова употреба в по-късно построената свищовска църква „Св. Троица”. Стилното му единство с резбата на иконостаса в разглеждания храм е безспорно. Повтарящият се основен пластичен мотив може да се види и тук. Творба е на същите майстори, работили иконостаса в разглеждания храм. Проскинитарият някога е бил полихромиран с позлата. Изглежда, вторично е неколккратно бронзиран и прелакиран, от което дърворезбата е загубила своята пластичност.

Архиерейският трон на храм „Св. пр. Илия” днес не е запазен. Вероятно в купчината изпочупени дърворезбени части, които все още се съхраняват в църквата, има фрагменти от него. От описанието, направено от специалистите на НИПК [НИНКН, III-404, 1967, с. 9–11], става ясно, че владишкият трон е в „тясна връзка” с иконостаса на църквата и е част от художествения ансамбъл на „Св. пр. Илия” в Свищов.

Някога част от интериора на храм „Св. пр. Илия” е бил и амвон, който, за съжаление днес не съществува. Бил е монтиран към третата колона от иконостаса вдясно, като е бил изграден от хоросан и дърво. Тази творба също е била в стилно и композиционно единство с иконостаса, проскинитария и архиерейския трон на църквата [НИНКН, III-404, 1967, с. 15].

В проучената литературата са представени няколко хипотези, които се отнасят до датирането и авторството на иконостасите в храм „Св. Преображение” и „Св. пр. Илия”. Н. Мавродинов [Мавродинов, Н. 1957, с. 242–244] счита, че автор на олтарните прегради е Георги Владикин – Казака, като казва, че това е според „местно предание” и причислява творбите към тревненската резбарска школа. Д. Друмев и А. Василиев [Друмев, Д. 1962, с. 125–127; Василиев, А. 1965, с. 667; Друмев, Д. 1989, с. 33–37] също ги отнасят към резбарските паметници, създадени от тревненци, но смятат, че според летописната книга на храма майсторът се казва Данчо или Генчо, а Г. М. Владикин – Казака е взел само участие в дялането на иконостаса. Д. Друмев [Друмев Д. 1989, с. 33–37] изказва предположението, че светите двери и венчилките в „Св. Преображение” са дело на Георги резбар от Видин, също свързан с Тревненската резбарска школа. И тримата автори твърдят, че иконостасът в „Св. Преображение” е работен няколко години или скоро след построяването на храма през 1836 година, както и че разликата с този в „Св. Илия” е само няколко години, тъй като е строен през 1835 година. Изказана е още една хипотеза на В. Иванова и М. Коева [Иванова, В., М. Коева 1979, с. 267], които представят, но не приемат изказаните преди това предположения, защото отнасят датирането на олтарната преграда в „Св. Преображение” към края на XIX в. Последното твърдение, представено в литературата, е на авторски колектив на БАН [Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. 2002, с. 267], който смята, че иконостасът в храм „Св. пр. Илия” е късен, също работен в края на XIX в. и е дело на майстори от Македония.

Кога е работен иконостасът на храм „Св. пр. Илия“? Логично е да се предположи, че олтарните прегради в двата свищовски храма са работени веднага след построяването им. По датиранияте икони невинаги може да се съди за времето на изработване и на иконостасите. И двата вида творби са преносими. От друга страна, да се изработят два толкова големи иконостаса в рамките 4–5 години е малко вероятно, защото често е било невъзможно да се съберат толкова средства, за да бъде платена тази мащабна, със сигурност скъпоструваща работа. Много са случаите, когато храмовете през периода на Възраждането в България са построявани, а едва в следващите десетилетия са поръчвани иконите, иконостасите или стенописите за тях. Самото изграждане е коствало доста средства, а събирането на още е изисквало време. Затова не е изключена възможността, особено ако се допусне, че първо е завършен иконостасът в „Св. Преображение“, олтарната преграда на храм „Св. Илия“ да е работена едва през 40-те или 50-те години на XIX век, още повече, че тя е значително по-голяма и е с допълнителен празничен ред икони в горния регистър. Особеностите на иконостаса, както и по-прецизното му датирание, ще бъдат предмет на следваща публикация.

Днес от целия възрожденски ансамбъл, създаден за интериора на храм „Св. пр. Илия“ в Свищов, практически е експонирана само част от оригиналния иконостас. Архиепископският трон и амвонът не съществуват. Единственият проскинитарий е в култова употреба в църквата „Св. Троица“ в същия град, а малкото запазени икони са в лошо състояние, макар че се съхраняват все още в храма. Тук се пазят още две от дяконските двери от иконостаса и четирите проскинитария, принадлежащи на другия храм „Св. Преображение“. Иконостасите и църковните мебели на двата свищовски храма са в пряка връзка, създадени са от едни и същи майстори и, за съжаление, имат сходна съдба. В настоящия текст е направен опит за бъде представен в цялост замисленият в стилово и композиционно единство архитектурно-художествен ансамбъл на църквата „Св. пр. Илия“ в Свищов.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Василиев, А. 1965 – Асен Василиев. Български възрожденски майстори. София, 1965. [Asen Vasiliev. Balgarski vazrozhdenski maistori. Sofia, 1965]

Ганчев, С. 1929 – Стефан Ганчев. Свищовъ: Приносъ за историята му. Свищов, 1929. [Stefan Ganchev. Svishtov. Prinos za istoriyata mu. Svishtov, 1929]

Генова, Е. 2012 – Елена Генова. Второто поколение зографи от Самоковската живописна школа. София, 2012. [Elena Genova. Vtoroto pokolenie zografi ot Samokovskata zhivopisna shkola. Sofia, 2012]

Друмев, Д. 1989 – Димитър Друмев. Резбарско изкуство. БАН, София, 1989. [Dimitar Drumev. Rezbarsko izkustvo. Sofia, 1989]

Друмев, Д. 1962 – Димитър Друмев. Тревненско резбарско изкуство. София: БАН, 1962. [Dimitar Drumev. Trevnensko rezbarsko izkustvo. Sofia, 1962]

Друмев, Д., А. Василиев. 1955 – Димитър Друмев, Асен Василиев. Резбарско изкуство в България. София, 1955. [Dimitar Drumev, Asen Vasiliev. Rezbarsko izkustvo v Balgaria. Sofia, 1955]

Златев, Т. 1962 – Тодор Златев. Българските градове по река Дунав през епохата на Възраждането. София, 1962. [Todor Zlatev. Balgarskite gradove po reka Dunav prez epochata na Vazrazhdaneto. Sofia, 1962]

Иванова, В., М. Коева. 1979 – Венета Иванова, Маргарита Коева. Българска дърворезба. Т. I. Пластическото богатство на възрожденската църковна дърворезба. София, 1979. [Veneta Ivanova, Margarita Koeva. Balgarska darvorezba. T. I. Plastichnoto bogatstvo na balgarskata tzarkovna darvorezba. Sofia, 1979]

Коева, М., П. Йокимов, Л. Стоилова. 2002 – Маргарита Коева, Петър Йокимов, Любинка Стоилова. Православни храмове по българските земи. София: БАН, 2002. [Margarita Koeva, Petar Iokimov, Lyubinka Stoilova. Pravoslavni hramove po balgarskite zemi. BAN, Sofia, 2002]

Мавродинов, Н. 1957 – Никола Мавродинов. Изкуството на Българското възрождане. София, 1957. [Nikola Mavrodinov. Izkustvoto na Balgarskoto vazrazhdane. Sofia, 1957]

Мутафов, Е., И. Гергова, А. Куюмджиев, Е. Попова, Е. Генова, Д. Гонис. 2008 – Емануел Мутафов, Иванка Гергова, Александър Куюмджиев, Елена Попова, Елена Генова, Димитриос Гонис. Гръцки зографи в България след 1453 г. София, 2008. [Emanuel Mutafov, Ivanka Gergova, Alexandar Kuyumdzhiiev, Elena Popova, Elena Genova, Dimitrios Gonis. Gratzki zogرافي v Balgaria sled 1453 g. Sofia, 2008]

Николова, Ю. 2008 – Юлия Николова. Достойно ест. Свищов през деветнадесетия и първото десетилетие на XX век. Личности, събития, факти. София, 2008. [Yuliya Nikolova. Dostoino est. Svishtov prez devetnadesetia I parvoto desetiletie na XX vek. Lichnosti, sabitya, fakti. Sofia, 2008]

Попова, Е. 2013 – Елена Попова. Еснафи и светци. Светците-покровители на занаятите през Възраждането. София, 2013. [Elena Popova. Esnafi i svetzi. Svetzite-pokroviteli na zanayatite prez Vazrazhdaneto. Sofia, 2013]

Попхристов, Г. 1937 – Георги Попхристов. Свищов в миналото. Свищов, 1937. [Georgi Pophristov. Svishtov v minaloto. Svishtov, 1937]

Тютюнджиев, И. 2007 – Иван Тютюнджиев. Търновската митрополия през XV–XVII в. В. Търново, 2007. [Ivan Tyutyundzhiev. Tarnovskata mitropoliya prez XV–XVII v. V. Tarnovo, 2007]

Цанева, Л. 2013 – Люба Цанева. Зографи от Трявна. Варна, 2013 [Lyuba Tzaneva. Zografii ot Triavna. Varna, 2013]

Фиг. 1

Фиг. 2

Фиг. 3

Фиг. 4

Фиг. 5

Фиг. 6